

Tanrıların Doğuşu
Tarımın Doğuşu

Tanruların Doğuşu, Tarımın Doğuşu

Jacques CAUVIN

Mart 2024

978-625-99086-3-2

Monografi® | 011

ÖZGÜN İSMİ

Naissance des divinités, naissance de l'agriculture

©CNRS Éditions, Paris, 2010, 2013, 2019

ÇEVİRİ

Fatma DANIŞMAZ TEKİN

EDİTÖR

Seda KUTSAL

SON OKUMA

Merve AKINCI ALMAZ

MATBAA

Melisa Matbaacılık

Sertifika No: 45099

Maltepe Mah. Davutpaşa

Çiftelavuzlar Yolu Sok.

Acar Sanayi Sitesi No: 16

Zeytinburnu 34010 İstanbul

Monografi Yayınları

Sertifika No: 43841

Aziz Mahmut Hüdayi Mah.

Hakimiyeti Milliye Cad. No: 58/64

Üsküdar 34672 İstanbul

Tel: 0.216 334 52 55

bilgi@monografiyayinlari.com

www.monografiyayinlari.com

www.twitter.com/monografiyay

www.instagram.com/monografiyayinlari

Eserin tüm hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek kaydıyla yapılacak kısa alıntılar dışında yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz, yayımlanamaz, dağıtılamaz.

Jacques CAUVIN

Tanruların Doğuğu Tarımın Doğuğu

Çeviri: Fatma DANIŞMAZ TEKİN

M O N O G R A F I

JACQUES CAUVIN

Jacques Cauvin (1930–26 Aralık 2001), tarihöncesi Levant ve Yakınoğu alanında uzman Fransız arkeolog.

Cauvin, alışmalarına Fransa'da Oullins ve Chazelles Mağaraları'nda 1959 ve 1960 yıllarında başladı; ardından 1965 yılında Chandolas'da devam etti. Yakınoğu arkeolojisine ilgisi, 1958 yılında Maurice Dunand'ın kendisini Lübnan'ın Biblos kentindeki taş alet endüstrileri üzerine kazı ve incelemelerine davetiyle başladı. 1967 yılına kadar yedi kazı sezonu boyunca, Lübnan'ın Akdeniz kıyısına kadar uzanan araştırmalar gerçekleştirdi. Aynı dönemde 1962'de Suriye'de Horan, 1969'da Cezire, 1965'te Tayibe, 1972'de Tel Asvad'da kazı çalışmalarına katıldı. Bölgedeki deneyimi sayesinde, Maurits van Loon tarafından keşfedilen ve incelenen Mureybet kazılarını yönetmek üzere seçildi.

1978'de Türkiye'nin talebiyle Fırat Nehri'nde Cafer Höyük'te yeni bir kurtarma kazısı başlattı, bu kazı 1986'da bölgenin sular altında kalmasıyla sona erdi. Cauvin'in bu çeşitli önemli alanlardaki çalışmaları ve topladığı materyaller, Natufyan'dan çanak ömlek Öncesi Neolitik B döneminin sonuna kadar insanlığın gelişim süreçlerinin etrafında yoğunlaşır.

1966 yılında, CNRS ve diğer araştırma bursiyerlerinin desteğiyle, taş alet koleksiyonlarını incelemek ve stoklamak, ayrıca Neolitik Dönem'in problemleri üzerine çalışmak için Güney Ardèche'teki bir değirmende Centre de Recherche d'Ecologie humaine et de Préhistoire'ı (CREP) kurdu.

Cauvin, kariyeri boyunca CNRS'te araştırmacı olarak kaldı. Sırasıyla 1957'de Araştırma Bursiyeri, 1966'da "Chargé", 1977'de master, 1983'te direktör ve 1995'te emeritus direktör olarak görev yaptı. 1978'den 1982'ye kadar Paris'te ve 1977'den 1982'ye kadar Lyon'da yüksek lisans dersleri verdi.

FATMA DANIşMAZ TEKİN

1993 yılında İstanbul'da doğdu. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi ve Sorbonne'da ön lisans ve lisans düzeylerinde İlahiyat, Medya İletişim ve Karşılaştırmalı Edebiyat öğrenimi gördü. İstanbul Üniversitesi'nde eviribilim yüksek lisansına devam etmektedir. *Tanrıların Seyahati* ilk profesyonel çevirisidir.

İÇİNDEKİLER

1997 Baskısına Önsöz	IX
Önsöz	XI
Giriş	XV
Kronolojik Tablo	XXIV

1. Kısım

Tarımın Kökenleri

1. Neolitik Çağ'ın Eşiğinde Doğal Çevre ve İnsan Kültürleri	1
Neolitik Dönem'in Eşiğinde İklimsel Değişiklik	3
Mö 12.500 Öncesinde Kültürel Evrim	5
2. Tarım Öncesi İlk Köyler: Natuf	8
3. Semboller Devrimi ve Neolitik Dönem'de Dinin Kökenleri	17
Kadın ve Boğa	21
Yeni Bir Din	27
4. İlk Çiftçiler: Sosyokültürel Bağlam	32
Sultan Kültürü	33
Asvad Kültürü	38
Mureybet Kültürü	39
Sonuç	51
5. İlk Çiftçiler: Geçim Stratejileri	53
Yabani ve Evcil Türler	54
Şam Vahası'nda İlk Tarımsal Faaliyetler	56

Aşağı Ürdün Vadisi.....	57
Orta Fırat: Mureybet'te Ekonominin Gelişimi.....	59
Değerlendirme	66
6. Tarım, Nüfus ve Toplum: Bir Değerlendirme.....	69
Biyolojik Baskının Olmayışı	71
Nüfus Artışının Niteliği.....	71
Tarımın Kültürel Kökenleri.....	74
7. Neolitik Devrim: Zihinsel Bir Dönüşüm.....	76
Avcı-Toplayıcılarda Sanat.....	77
Neolitik Dönem'in Sembolleşmiş Tanrısı.....	80
Hareketli Bir Dram.....	82

2. Kısım

Neolitik Dönem'de Yayılmanın Başlangıcı

8. İlk Yayılmaların Coğrafi ve Kronolojik Çerçevesi.....	87
PPNB'nin Evreleri.....	88
9. Kuzey Levant'ta Bir Kültürün Doğuşu ve Doğu Anadolu'nun Neolitikleşmesi.....	91
Orta Fırat'ta PPNB Kültürünün Gelişimi.....	92
Anadolu'ya Etkisi: Toroslar'da PPNB.....	96
Orta Anadolu'nun Orta PPNB Evresinde Neolitikleşme Sorunu.....	110
Anadolu'nun Neolitikleşme Süreciyle İlgili Varılan Sonuçlar.....	111
10. ve 9. Binyıllarda Anadolu Obsidiyeninin Dolaşımı.....	113
10. Orta ve Güney Levant'taki Yayılma.....	114
Şam Bölgesinde Orta PPNB.....	114
Filistin'de Orta PPNB.....	116
<i>Mimari</i>	119
<i>Ekonomi: Hayvancılığın Ortaya Çıkışı</i>	120
<i>Teknikler</i>	123
<i>Antropolojik Görünüm</i>	124
11. Güney Levant'ta Sembolizmin İzleri.....	126
Figürinler.....	126
Heykeller.....	133
Biçimlendirilmiş Kafatasları.....	136
Maskeler.....	141

Mabetler Meselesi.....	142
Mabetlerin Toplumsal Önemi.....	146
12. Baskın Bir Kültürün Dinamiği	149
Maddi Kültür ve Semboller.....	150
Boğa Kültü.....	153
Silah Tutkusu.....	155
Keçi Terbiyecileri.....	157
Dörtgen Biçimli Konutlar.....	159
Genişleyen Bir Kültür.....	166

3. Kısım

Büyük Göç

13. Neolitik Yayılıma Dair Güncel Tartışmalar.....	171
Moleküler Biyolojinin Katkısı.....	172
Dilbilimin Katkısı.....	172
Arkeolojik Zorluklar.....	174
Oryantalist Bakış Açısı.....	178
14. "Levant'ın Çekirdek Bölgesi"nde	
Neolitikleşme Sürecinin Tamamlanması.....	180
Geç PPNB'de Güney ve Orta Levant: Mekânsal Bir Değişim.....	182
<i>Mimari</i>	182
<i>Endüstri</i>	185
İdeoloji.....	187
Göç.....	189
Geç PPNB Dönemi'nde Kuzey Levant: Gelişen Bir Bölge.....	190
<i>Mimari</i>	191
<i>Endüstri</i>	192
<i>Ekonomi</i>	192
15. Çiftçilerin Kıyı Bölgesine ve Kıbrıs'a Gelişi.....	194
Geç PPNB'de Kıyı Bölgesinin Yeniden İşgali.....	195
Fenike Kıyılarındaki İlk Çanak Çömlekli Kültürler.....	196
7. Binyıldaki İdeolojik Gelişme.....	199
Yerleşik Toplulukların Göçü.....	203
Orta Anadolu Örneği.....	204
Deniz Yoluyla Göç: Kıbrıs.....	207
Kıbrıs Hakkındaki Tartışmalar ve Çıkarımlar.....	212

16. Yerleşik Toplulukların Doğuya İlerleyişi	217
Doğu Cezire: Özerk Bir Kültürel Gelenek.....	218
Doğu Cezire'nin Neolitikleşme Süreci.....	222
Suriye Çölündeki Yerleşik Köyler	225
<i>Bukras</i>	226
El Kovm.....	230
Çöl İdeolojisi.....	235
Sonuç.....	238
17. Pastoral Göçebelik	241
Güney Levant'ın Kurak Bölgesinde Göçebelik.....	246
Kara Çöl ve Azrak Vahası	247
El Kovm Vahası ve Palmira Bölgesi	248
Pastoral Göçebelğin Nedeni	251
18. Neolitik Kültürün Yayılmasına İlişkin Hipotezler	256
İklimsel Hipotez.....	257
Demografik Hipotez	258
Yerkabuğuna İlişkin Hipotez.....	259
Mitlerden Yararlanabilir miyiz?	261
Psikokültürel Hipotez	264
Sonuç	276
“Yabani” ve “Evcil”	276
Sembolik Olanın Üstünlüğü	277
Bilişsel Değişimler ve Toplumsal Dinamikler	279
Tarihöncesi ve Materyalizmin Sonu	281
Kaynakça	283
Dizin	300

1997 BASKISINA ÖNSÖZ

Elinizdeki baskı, ilkinden yalnızca üç yıl sonra ortaya çıkmıştır. Kitabın kapsamı ve genel sonuçları neredeyse hiç değişmemiştir. Ancak Doğu prehistoryasında “bir şeylerin hızla değiştiği” ve kazı ve keşiflerin durmaksızın devam ettiği göz önüne alındığında çalışmanın tekrar gözden geçirilmesi gerekiyordu. 1994’ten bu yana Yakındoğu’da Neolitik Dönem’e ilişkin başlıca olaylardan biri, yeni bir barajın inşa edildiği ve İspanyol, Fransız ve Fransız-Suriyeli ekiplerin katılımı ve işbirliğiyle Orta Fırat’taki çanak çömlek öncesi Neolitik yerleşimlerdeki kurtarma kazılarının yeniden başlamasıdır. Bir diğeri, Kıbrıs Adası’nda şimdiye kadar adadaki en eski uygarlık olduğu düşünülen Khirokitia uygarlığından birkaç yüzyıl öncesine dayanan ve Neolitik yayılmayı anlamak adına çok önemli bir yerleşim evresinin keşfedilmesi; sonuncusu ise Türk ve Alman ekiplerin öncülüğünde Anadolu’daki araştırmalarda kaydedilen olağanüstü ilerlemedir. Bu yeni bulgular; 4, 9 ve özellikle 15. bölümler olmak üzere bazı bölümleri oldukça kapsamlı biçimde gözden geçirmemize neden oldu; bunun dışındakiler ise bize yöneltilen birkaç itiraza karşılık yapılan küçük düzeltilerden ibarettir.

Tüm bu düzeltmelerle ilgilenirken gösterdiği anlayış ve sabır için CNRS Yayınları editörü Thomas Mourier’ye ve Yakındoğu Prehistoryası Enstitüsü’nde ilk düzenlemeyi yapan Jacqueline Trincat’ya teşekkür ederim. Ayrıca meslektaşlarım Jean Guilaine, Miguel Molist, Eric Coqueugnot, Danielle Stordeur, Harold

Hauptmann ve Paul Sanlaville'e araştırmalarının ilerleyişi ve henüz yayımlanmamış sonuçları hakkında beni dñzenli olarak bilgilendirdikleri için teşekkür ederim.

Jacques Cauvin
Jalès, Aralık 1996

ÖNSÖZ

Neolitik Devrim, insanlık tarihindeki büyük dönüm noktaları arasında en belirleyici olanlardandır: Bu devrim, türümüzün doğal yaşam alanına yönelik ilk faaliyetlerinin başlangıcıdır ve bugünkü gücümüzün kökeni de doğrudan buraya dayanır. Dolayısıyla bu dönüşümü koşulları ve nedenleriyle incelemek, uygarlığın geleceğiyle ilgilenen herkes için gerekli bir adımdır. Bu olay ilk olarak Yakınoğu'da gerçekleşmiş, ardından dünyanın diğer bölgelerine yayılmış ve sonrasında da başka yerlerde benzerlerine yol açmıştır.

Bu nedenle kitap her şeyden önce Yakınoğu Neolitik Dönem üzerine yapılan son araştırmaların bir sentezidir. Sınırları yazarlara göre değişebilen bir bölge olarak "Yakınoğu" derken UNESCO tarafından bu isimle tanımlanan bölgeyi, yani Levant Bölgesi (Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün) ve Anadolu Yarımadası'nı (bugünkü Türkiye) kastediyorum.

Kapsadığı dönem yaklaşık olarak MÖ 12.000 ila 6300 yılları arasındadır; tarihöncesi avcı-toplayıcı toplulukların dünyanın bu bölgesinde ilk çiftçi ve ilk hayvancılara dönüşümü de bu dönemde, sürece eşlik eden ve bazen de bu süreçten önce gelen teknik ve ideolojik değişimlerle birlikte, başka hiçbir yerde olmadığı kadar erken ve adım adım gerçekleşmiştir.

Konuya az çok aşına olan okurlara bu tarihler şaşırtıcı gelecektir: 1978'de yayımlanan *Suriye-Filistin'deki İlk Köyler* adlı kendi eserim de dahil olmak üzere başka yerlerde okuduklarına kıyasla

tarihler daha eski görünebilir. Bunun nedeni; tarihhöncesi kronolojinin günümüzde "kalibre edilmesi", yani kozmik ışınların tarihine ve değişimlerine göre düzeltilmesi gerektiğini bildiğimiz radyokarbon tarihlendirme yöntemine dayanmasıdır. (Bkz. Kronolojik Tablo s. XXVI-XXVII)

Bununla birlikte kalibrasyon yöntemleri Yakındoğu Neolitik Dönemi kadar eski dönemlere ancak son zamanlarda uzanabilmiştir: Dolayısıyla bu metin, sözkonusu yöntemleri dikkate alan ilk çalışmadır. Lyon-I Üniversitesi Radyokarbon Laboratuvarı Müdürü Jacques Evin'e metnimde tüm gerekli düzeltmeleri yaptığı için teşekkürlerimi sunarım.

Tarih boyunca olduğu gibi Neolitik Dönem de her şeyden önce bir anlatıdır ancak betimlenen olayların insan evriminin devamı ve bugünkü uygarlık durumumuza kadarki önemi üzerindeki etkisinden dolayı ben bu anlatı üzerine kuramsal bir tartışma oluşturmak istedim. 1989'da bu aydınlatıcı çalışmayı üstlenmem için beni teşvik eden kişi, o zamanlar CNRS'te bilimsel ve teknik enformasyon yöneticisi olan Goëry Delacôte'tur. Güveni ve ilgisinden dolayı kendisine minnettarım: O olmadan bu çalışma ortaya çıkamazdı.

Marie-Claire Cauvin ve Danielle Stordeur redaksiyon, düzeltme ve tavsiyeleriyle bana sürekli yardımcı oldular. Arkeoloji incelemelerimin dayandığı kuramsal arka planı daha da netleştirme fırsatını, arkadaşım Raymond Vogel'e ve onun engin epistemolojik ve felsefi kültürüne borçluyum. Yaptığım hataları azaltmak için kitabın bazı bölümlerinde görüşlerine başvurduğum Patricia Anderson, Olivier Aurenche, Nur Balkan-Athı, Claude Boisson, Daniel Helmer, Jacobus Roodenberg, Paul Sanlaville ve George Willcox'a da teşekkür borçluyum. Hepsine şükranlarımı sunuyorum.

Metni bilgisayarda yazmak ve bunu yaparken, meydana gelebilecek biçim ve içerik hatalarını bana bildirmek gibi en uzun süreli ve en değerli görevi Claudine Maréchal üstlendi. Onun metne yaptığı son titiz dokunuşlar ve Doğu prehistoryası hakkındaki bilgisi harikalar yarattı. Sayısal haritalamayı Christine Chataigner'ye, özgün ya da başka yerlerden alınmış diğer grafik çizimlerini Gérard Deraprahamian'a borçluyum. Kendilerine minnettarım.

ÖNSÖZ

Son olarak, fotoğraflarını kopyalamama izin verme nezaketi gösterdikleri için meslektaşlarım Ofer Bar-Yosef, Harold Hauptmann, Alain Le Brun, Jean Perrot, Gary Rollefson, Maurits van Loon ve François Valla'ya teşekkür ederim.

Jacques Cauvin
Jalès, Temmuz 1993

GİRİŞ

Evreni kendi çıkarları için kullanan, biyolojik evrimin zirvesi, kendinden önceki sistemin “efendisi ve sahibi” haline gelmiş, evcilleştirdiği canlı türlerini çoğaltırken yabani kalanları yok eden, enerjisini inert maddeden elde ederek tabiatı altüst eden ve gezenini dönüştüren “evrenin kralı” insan: Bu ayrıcalıkların kötüye kullanılmasının bizi endişeye sürüklediği 20. yüzyılın sonunda önümüzdeki tablo işte budur.

Öte yandan insan türünün ortaya çıkışı üç milyon yıl öncesine dayanıyor. Üstünlüğünün kaynağını elbette, bunu mümkün kılan kendine özgü yeteneklerinin geliştiği çok eski dönemlerde, elleri serbest bıraktıran ve beynin büyümesine imkân sağlayan ayakta durma becerisinin kazanılmasında ve türümüzün yaratıcılığının, “çıplak maymun”un fiziksel engellerini yavaş yavaş gidermesine yardımcı eden ilk aletlerde bulabiliriz. Bununla birlikte insanın ortaya çıkışı ile bugün bize normal görünen, doğal çevresinin sorumluluğunu üstlenmesi arasında tüm bir Paleolitik Dönem ve yüz binlerce yıllık uzun bir bekleme süresi vardır. Bu üstleniş de Gordon Childe’den bu yana “Neolitik Devrim” olarak adlandırdığımız olayın gerçekleştiği Yakındoğuda, yaklaşık on iki bin yıl önce meydana gelen bir son dakika sürecinin sonucudur.

İki milyon yıl önceki Afrika *Pebble* kültürünün çakıltaşından yapılmış kaba aletleri ile bizden on sekiz bin yıl önceki Magdalen kültürünün çok daha ayrıntılı taş veya kemik endüstrisi ve sanatsal

üretimleri arasındaki süreç ne kadar uzun olursa olsun, Paleolitik Dönem'in bu iki uç noktasının ortak bir özelliği vardır: İnsan grupları avlanır, balık tutar ve toplar. Diğer bir deyişle, her yırtıcı tür gibi, hayatta kalması için gereken temel besinden ihtiyacı kadar alır. Aileye dayalı "birimler" in hareket kabiliyeti, bu yabancı kaynakların bir yerdeki geçici tükenişini telafi eder ancak oldukça verimli ve yıl boyunca iyi dağılan bu kaynaklar, çeşitli tedarik yöntemlerinin mevsime göre değiştiği sabit yerleşimlere zaten izin verir.

Ne var ki yalnızca doğanın size verdiğini elde edebilirsiniz. Bolluk veya kıtlık; kontrolümüz dışında gerçekleştiği düşünülen ve beklenmedik sonuçlarına maruz kaldığımız, kendiliğinden gelişen olgulardır. Zihinsel yapısında ve teknolojisindeki ilerlemelere, hatta üremenin doğal süreçleri üzerine yapmak zorunda kaldığı gözlemlere rağmen Paleolitik insan, tükettiği hayvan ve bitkileri çoğaltmayı hiçbir zaman kendine görev edinmedi.

Bununla birlikte insanın hayvanlar âlemine karşı özel üstünlüğü çok eskiden beri ortadadır. İnsanlar yüz bin yılı aşkın süredir ölümlerini gömmektedir. İster bedensel ölümünün ardından hayatta kalmaya dair bir inanç, ister yalnızca ölenin hatırasını bir süre daha yaşatma arzusu olsun; burada insan düşüncesinin, kendisini nesillerin doğal deviniminden soyutlama, kendi nitelikleri hakkında sorgulama ve alışılmamış davranışları dolayısıyla insanın diğerleri gibi bir hayvan olmadığına tanıklık etme gücünün varlığı hissedilmektedir. Dahası, Üst Paleolitik Dönem insanı, doğanın, kendisi için bir gösteri haline geldiğini; bizonların, atların ya da mamutların yalnızca muhtemel av hayvanları değil; aynı zamanda elleriyle mağara duvarlarına aktardığı "şekiller" olduğunu ve nihayetinde bu imgelemenin bir anlam taşıdığını sanatı aracılığıyla kanıtlar. Bu tasvirlerin rastlantısal olmayan sıralanışlarının ardında bir dünya görüşü açığa çıkar; bilinçli bir eylem, canlı türlerinin doğal zenginliğini düzene koyar; kısacası insan çok uzun zamandır anlamlandırma yeteneğine sahiptir ancak bu konuda bizim için gözle görülür bir iz bırakmamıştır.

Fakat bu zihinsel üstünlükten gündelik hayata dönecek olursak; avcı, yaşamını sürdürmek için hayvanların ve bitkilerin bulunduğu

verde araştırma yapmak, olası durumlarda bizon sürülerinin peşinden gitmek zorundadır; tıpkı yakın zamana kadar Amerika yerlilerinin kendiliğinden göç etmesi gibi... Elbette eğer Solutré Kayası yakınlarındaki mecburi bir geçitten geçen vahşi at sürülerini gözleyip vurgun yapmaya gidiyorsa ya da bir balıkçı olarak Vezere Nehri'ndeki sığınağında, her yıl olduğu gibi belli bir tarihte nehrin yukarısına yüzen somon balıklarını bekliyorsa durum başkadır. Özetle, büyük bir deneyime sahip olduğu doğal olguları kendi yararına kullanan insan, ne onları değiştirme ne de gidişatına müdahale etme gücüne sahiptir. Doğadaki üstünlüğü, bir tür başarı belgesidir; onun üzerinde hiçbir gücü yoktur.

Öte yandan Neolitik Dönem'de tarım ve hayvancılığın keşfinin bu bakımdan ortaya koyduğu olağanüstü devrim, uzun zamandır kabul görmektedir. Çözümlemesi sıradan hale gelmiş sonuçları şunlardır: bundan böyle "üretilen", yani ortamlarındaki doğal varoluşun beklenmedik sonuçlarından büyük ölçüde (çünkü iklimi de doğal afetleri de hiçbir zaman alt edemedik) korunan kaynaklar; "evcilleştirilmiş" hayvan ve bitki türlerinden oluşan, sürekli büyüyen toplulukların ihtiyacına ve teknik imkânlarına bağlı olarak insan inisiyatifiyle genişletilip ve yenilenebilen bir gıda rezervi; bu şekilde yararlanılan bitki türleri arasında tahıllar gibi, depolanabilen ve böylece bir mevsimden diğerine erzak tedarikini sistemli hale getiren faydalı seçimlerin sağladığı eşsiz bir zaman yönetimi; sürünün kontrol edilmesi veya hareketlerinin yönlendirilmesi gerektiğinde, doğal olarak sürü içgüdüğü taşıyan ve gezinen bazı hayvan türlerinin, pastoral göçebelerin [tarım-hayvancı göçebelik] kullandığı alanı daha iyi idare etmeye imkân vermesi. Geçimlik üretimin getirdiği yeni olanaklar daha ayrıntılı ele alınabilir: Kısacası bundan böyle adım adım üstesinden geleceği ekolojik kısıtlamalar karşısında insanlığın sahip olduğu güç, hatırı sayılır ve hızlı bir şekilde artmaktadır. Gitgide vahşi doğadan ayrılan, başlangıçta küçük ama sürekli genişleyen bir toprak parçası işleniyor, "medenileştiriliyor", insan etkinliği ve suistimaliyle yeniden şekillendiriliyor: Bugünün coğrafyacıları, başlayan ele geçirme sürecine dair, topraklarımızdaki hiçbir şeyin bir zamanlar vahşi doğada olması

gerekenlere benzemediğini söylüyor; Amazon Ormanları'nda süregelen tahribat, muhtemelen bunun endişe verici en yakın örneğidir.

Türümüzün tarihsel sürecine bakıldığında, ilk tarım köyleri ile ilk kent ve ardından sanayi uygarlıkları arasında gerçekten az bir zaman vardır. Dünya üstündeki egemenliğimizde belirleyici dönüm noktasının Neolitik Dönem'de yaşandığını ve bizim de bu dönüm noktasının vârisleri, hatta doğrudan mahsulü olduğumuzu kabul edersek “tarihimizin” izini sürmemiz gereken yer de burası olur.

Yazıyı bilen “tarihi” uygarlıkları, yazıdan önce gelen veya hâlâ ondan habersiz olan “tarihsiz halklar”la karşılaştırmak kuşkusuz yaygın bir durumdur. Bu yüzden, herkesin inandığı gibi “tarih Sümer’de başlar.” Ancak bu, metinleri yorumlamaya kendini vermiş ve akademik disiplinlere özgü ayrımları geçmişe dair araştırmalara uygulayan epigrafistlere ve tarihçilere özgü bir önyargıdır. Gerçekte, yazı öncesi ve sonrasındaki araştırma yöntemlerimiz farklıdır. Tarihöncesi arkeoloji, yazılı metinlerin yardımı olmaksızın tarihlendirmeyi kolaylaştırmak ve değişimleri çözümlmek için doğa ve fizik-kimya bilimleri gibi diğer disiplinlere başvurur. Bu değişimler Neolitik Dönem’de de etkili ve hızlıdır. Bu kitabın amaçlarından biri, her şeyden önce, insan türünün mevcut durumunun yalnızca yukarıda öne sürdüğümüz gibi çevrenin kötüye kullanımına değil; aynı zamanda kültürümüzün kendisine ve zihinsel yapımıza da dayandığını göstermektir.

Bu yüzden diğer alanlarda olduğu gibi tarihöncesinde de geçmişin sorgulanması tarafsız değildir. Her uygarlık, özellikle de kritik dönemlerde, kendisini anlamak için geçmişin derinliklerindeki köklerini arar. Klasik Antik dönem, Batı için uzun zamandır meşrulaştırıcı dayanak ve büyüleyici bir köken rolünü üstlenmiştir: Tıpkı hümanist kültürün uzun süredir eğitim hayatımızı beslemesi gibi, 1789 Fransız devrimcilerinin imgeleminin, rol modellerini ne derecede antik dönemden aldığı bilinen bir gerçektir. Binyılımızın sonundaki korkular ve daha derin sorgulamalar neticesinde, tarihöncesine yönelik bu rağbet bir hevesten fazlası mıdır? Nerede olduğumuzu, diğer bir deyişle gücümüzün kaynağındaki dönüşümün nerede gerçekleştiğini anlamak için “daha da öteye” mi

gitmemiz gerekir? Bu, tarihöncesi uzmanına kelimenin yarı-psikanalitik anlamıyla bir vaka tarihçesi çıkarma görevi vermek gibidir.

Arkeoloji ve psikanaliz arasındaki bu benzeşim yeni bir şey değildir. Freud'un kendisi de psikanalizin ne olduğunu açıklamak için bunu kullanmıştır. Nevrozun bireysel bir "arkeoloji"yle tedavi edildiğini söyler; bireyin unutulmuş çocukluk anıları, tam da kaynağı bilinçaltında kaldığı için tekrarlayıcı ve yıkıcı bir duruma dönüşen zihinsel ve duygusal tutumların yerleştiği yerden onun bilinç düzeyine çıkarılır. Öte yandan ona göre, psikanaliz ile arkeoloji arasındaki fark Agamemnon ve Clytemnestra'nın vaka tarihçesinden faydalanmak üzere artık orada olmamasıdır! Bu kökenlere inişin gerçek kolektif öznesi olarak insanlığın hâlâ burada bulunduğunu ve diğer alanlarda da sıklıkla yapıldığı gibi bireysel olan ile türsel olan arasında benzerlik kurduğumuz sürece bu benzeşimin iki ögesini sonuna dek bu şekliyle tutmamız gerektiğini söyleyebiliriz... Dolayısıyla arkeolojik araştırma, ondan elde ettiğimiz bilginin günümüze gerçekten ışık tuttuğu ölçüde "kolektif psikanaliz" işlevi görür.

Şu da bir gerçek ki Neolitik Devrim'in öncülleri ve sürecini zaman ve mekân içinde konumlandırmak ya da yeni yöntemlerinin çevresel etkilerini sıralamak yeterli değildir: Bu çalışma zaten oldukça ilerlemiştir. Söz konusu dönüşüm, yalnızca geçimlik üretim ve bunu takiben tabiatta meydana gelen değişikliklerle ilgili değildir. En maddi olandan en simgeleşen dek insan yaşamının bütün bölümleri bu sürece dahildir. Aynı zamanda yaşam alanı, teknik bilgiler, demografi, toplumsal yapılar, mekân kullanımı ile sanatsal ve dini üretimler de etkilenmiştir. Bütünüyle bir başkalaşım ortaya koyan bu değişkenler öylesine iç içe geçmiştir ki bunları kendi önemine göre sıraya koymak, sonuçları nedenlerden ayırmak ve aralarındaki bağlantıyı anlaşılır hale getirmek çok zordur. Dünyanın çeşitli bölgelerindeki "neolitikleşme"nin, bir yandan belirli başlangıç merkezlerinde yer alan önemli değişimlerle; diğer yandan da kazanımlarının bu merkezlerden uzağa yayılmasıyla ortaya çıkan karmaşık bir etkileşim aracılığıyla gerçekleşmesi bu zorluğu artırmaktadır. Örneğin Avrupa'nın neolitikleşmesi tam da bu yayılmaların bir sonucudur

ve hal böyleyken Neolitik Dönem, Batılı araştırmacılar tarafından ilk kez bu yüzyıl başında burada tanımlanmış ve incelenmiştir. İster tarım ve hayvancılık gibi ekonomik, ister taş cilalama ve çömlekçilik gibi tekniğe dayalı olsun; başka yerlerden gelen tüm uygulamalar, yerli kültürel devamlılığa ek olarak bağımsız biçimsel oluşumlarla birleşerek anlaşılması zor bir bütün oluşturmuş ve burada aynı anda ortaya çıkmıştır. Hakkında ne denirse denirsin, tipik bir “ikincil neolitikleşme” örneği olan Avrupa Neolitik Dönemi, yayılma süreçlerini detaylarıyla incelememiz için gereken tüm unsurları sağlamakta ancak Neolitik Devrim’in kendisini açıklamak için bize çok az şey sunmaktadır; tıpkı Japonya’daki sanayileşmenin, kökeninde yatan Avrupa Sanayi Devrimi hakkında pek bir şey söylemediği gibi.

Yakındoğudaki, özellikle de Levant bölgesindeki devrimi incelemeye duyulan ilgi de buradan kaynaklanır çünkü bu olay onu ateşleyecek ya da ona zemin hazırlayacak hiçbir dış kaynak ya da etki olmadan ilkin dünyanın bu bölgesinde meydana gelmiştir. Mevcut bilgilerimize göre, dünyadaki neolitikleşen diğer bölgelerin tamamı daha sonra ortaya çıkmıştır. En önemlisi de eğer Gordon Childe 1925’te “Avrupa uygarlığının gün doğumunu” Yakındoğuda bulabilseyse bunun nedeni, kendi kökenlerimizin yanı sıra o zamandan beri yayılmaya devam eden ve küresel hale gelen bir uygarlık örneğinin kökenlerini hem entelektüel ve teknik kazanımlar hem de nihai “nevrotik” etkileri açısından orada görebilmemizdir: Kendi geçmişinden giderek kopan bir üçüncü dünya ülkesinin sıkıntıları bugün bunun muhteşem bir örneğini sunar. İşte bu yüzden görünüşte yalnızca uygarlığımızın çocukluk çağını hatırlamaya çalışırken modern insanlığın tümünü ilgilendiren bir vaka tarihçesinden bahsedebiliriz.

Eriha’nın Neolitik Dönem tabakalarında yapılan ilk kazılardan bu yana ve Yakındoğuda elli yıldır süren araştırmalara karşın hiçbir şey net değildir. En başta, belgelendirmenin yetersiz kaldığı bütün araştırmalarda olduğu gibi açıklamalar büyük ölçüde varsayım niteliğinde görülmüş; araştırmacılar gerçeklere dayalı bilgilerindeki boşlukları genellikle dönemin egemen ideolojisini ve

kültürünü yansıtan kuramsal bir vasıtayla doldurmuştur. Childe da daha önce bu yolla Avrupa Neolitik Dönemi'nin kaynağının Doğu'da olduğunu kesin bir şekilde savunabilirdi zira başlıca evcil türlerimizin vahşi ataları buradaydı. Ancak Childe, evcilleştirmenin kendisini açıklamak için sadece, o dönem revaçta olan yalınlaştırılmış bir “tarihsel materyalizm” modelini takip eder; buna göre, bir üretim ekonomisinin ortaya çıkışı *a priori* olarak diğerlerinin kaynağını oluşturan tek köklü değişimdir ve kendisi de ancak çevresel determinizmin sonucu olabilir.

Diğer bir konu, o dönemde Avrupa Neolitik Dönemi hakkında oldukça fazla veri mevcuttu; Doğu ise yalnızca Mısır ya da Mezopotamya'da MÖ 6. binyıldan sonraya tarihlendirilen arkeolojik alanlardaki az sayıdaki kazıdan biliniyordu ve dolayısıyla bu kazılar da üç bin yıldan daha eski olan sürecin gerçek kaynağına dair herhangi bir bilgi sağlayamıyordu.

Ancak durum değişti. 1950'den itibaren Eriha'daki keşiflerin yanı sıra Gordon Childe'nin önsezilerinin yardımıyla Yakındoğu ve Ortadoğu'da yeniden başlayan araştırmalar yoğunlaşmaya devam etmişti. Pek çok ülkeden gelen heyetler buradaki çalışmalara katkıda bulunmuş ve Doğu Afrika, insan evrimi için neyi temsil ediyorsa bu bölge de neolitikleşme için aynı şekilde ayrıcalıklı ve evrensel olarak cazip bir çalışma alanını temsil etmiştir. Öncesinde sınırlı ve dağınık olan arkeolojik veriler, özellikle bu çalışmanın konusu olan Doğu Akdeniz ülkelerinde yoğunlaşmıştır.

Peki ya kuramsal yaklaşımlarımız ne durumda? Üstü kapalı şekilde ve giderek daha kısıtlayıcı olan aynı “materyalist” kuram burada da hâkimdir. Bu kuramın gücü cevaplardan ziyade sorulan soruları belirleğinde yatar. Hepsinden önce aradığımız şey, insanı hayatta kalmak için tarım ve hayvancılığa başvurmaya sevk edebilecek doğa olaylarıdır. 1960'tan beri Yakındoğu'da ilk kez Robert Braidwood tarafından düzenlenen Amerikan keşif gezileri, çok sayıda doğabilimci ve arkeoloğu bu amaçla bir araya getirmiştir. Günümüzde yabani tahıllar Ölü Deniz'den İran Platosu'na uzanan “Bereketli Hilal”i çevreleyen yarı-kurak şeritte kendiliğinden yayıldığından (ŞEKİL 1), Braidwood ilk tarımsal tecrübelerin

izlerini sürmek için bu “çekirdek bölge”nin orta kısmını, yani Zagros Dağları'nı seçti. Ancak orada herhangi ya da en azından Eriha veya Doğu Akdeniz'in yakın geçmişte keşfedilen diğer tarım köyleri kadar eski bir şey bulamadı. Tahminlerinde bazı önemli değişkenleri gözden kaçırmış olmalıydı. Üstelik iklimsel ve bitkisel açıdan elverişli bir ortamın yaklaşık on beş bin yıl önce ortaya çıkmasına kıyasla evcilleştirmedeki belirgin gecikme dikkate alındığında, kültürel unsurların ve onların kendi evriminin belli bir özerkliğe sahip olduğunu öngördü ancak bu ilginç sezginin işaret ettiği şeyi anlayamadı.

1970'ten itibaren Anglosakson Yeni Arkeoloji akımı güçlü bir kuramsal canlanma getirdi. Bu akım, o zamana dek yalnızca betimleyici olan arkeolojiye insan topluluklarının geleceği ve onların toplumsal yapılarının gelişimine dair Amerikan antropolojisinin kaygılarını da dahil etti. Buna karşılık bizim meselemize dair hiçbir yenilik ortaya çıkmadı. Akımın başlıca kuramcılarında biri, insandaki kültürün yalnızca “çevresine uyum sağlaması için gereken beden dışı araçların toplamı”¹ olduğunu söylerken bunun nedeni bu doğal çevrenin iletişimde öncelik sahibi olmasıdır. Bu demek oluyor ki toplumsal ve kültürel dönüşümler; içimizde doğayla en derinden ilişkili ve onun değişimlerine en duyarlı olan şeye, yani biyolojik varlığımız ve onun beslenme ihtiyaçlarına istinaden gerçekleşmelidir. Yalnızca Childe'in başlattığı araştırmanın yönünü doğrulayan bu “ekolojizm”, hâlâ sorulan soruların çoğunun kökeninde yer almaktadır.

Bununla birlikte insanlık kültürüne dair doğrulanmamış “materyalist” ön kabullere dayanan bu anlayış, yalnızca bir varsayımdır; diğer bir deyişle gerçekten bilimsel bir bakış açısıyla baktığımızda olsa olsa test edilmesi gereken bir hipotezdir. Bilimdeki başlıca gelişmelerin, yeni verilerin doğrusal şekilde birikiminden ziyade en az eleştirilen öncüllerinin düzenli olarak sorgulanmasıyla gerçekleştiğini biliyoruz.² Bilgi, olgusal malumatımızdaki sonsuz bir

1. Binford; Binford, 1968.

2. Bu sorgulamalar, mevcut kuramları açıklamak için artık yeterli olmayan bir verinin sonucunu olsa bile. Krş. Gardin 1993, s. 155.

artış şeklinde tanımlanmıyorsa tarihhöncesi arkeolojiden yalnızca 19. yüzyılın ortalarından beri zaten “bildiğimiz” şeyleri doğrulamasını talep etmek anlamsızdır ya da bilimle ideoloji karıştırılıyor. Bu önü kesilmiş bilginin, tarih felsefesi açısından değerinin düşük olduğunu da ekleyelim çünkü kendi ekonomik saplantılarımızı kesikli çizgilerle geçmişe doğru uzatarak onları neyin yarattığını daha iyi anlayamayız.

Ancak bu egemen kuramsal modelin her şeyi açıklamadığına dikkat çeken birkaç ses çoktan yükselmişti. Jean Perrot, 1955 itibarıyla Ürdün Vadisi’ndeki kazıda, tarım ve hayvancılıktan iki bin yıl öncesine ait bir avcı-toplayıcı köyü (Mallaha) ortaya çıkardı; benzer keşifler de bunu takip etti. Köylerdeki insan topluluklarını içeren önemli bir sosyolojik olgu, üretim ekonomisinin bir sonucu olarak görüldüğü geleneksel kuramsal konumundan böylece uzaklaştırılmış oldu. Bir nevi “Semboller devrimi” olan köklü ideolojik değişimlerin de tarımsal ekonominin ortaya çıkışından önce gerçekleştiğini gösterdik. İnsan hayatının her alanının bir noktada dönüşüme uğradığı zincirleme bir tepkime olan Neolitik Devrim; ortaya çıktığı yerde incelendiğinde, birbiri ardına gelen bu değişikliklerde beklenen sırayı gözetmiyor gibi duruyor: Özellikle kültürel dönüşümler, ekonomik değişikliklerden türetilen bir “üstyapı” olarak konumunu korumakta açıkça isteksizdir ve kimi zaman beklenen neden-sonuç sıralamasına strafigrafik bir itiraz gelir. Bu durum, mevcut kuramdaki eksiklikleri günbegün düzeltmek yerine eldeki verilerin genel olarak yeniden okunmasını zorunlu hale getirir.

İlerleyen sayfalarda bu yeniden okuma aracılığıyla çok daha farklı bir kuramsal seçeneği açıklamaya çalışacağız ancak bu seçeneği besleyen olgular henüz yeterince ilgiyle gözlemlenmediği için gelecekte bunun daha fazla destekleneceğini ifade edelim. Kabul edelim ki çoğu zaman yalnızca aradığımıza inandığımız şeyi “görüyoruz” ve bu bakımdan hiçbir şey, araştırmacının bilinçaltında oldukça yerleşik olan; böylece doğruluğu artık bir sorun bile teşkil etmeyen dogmatik bir ön kabulden daha engelleyici olamaz. Yol boyunca bu sözde-bulgulardan birkaçını sarsabilirsek giriştiğimiz bu çalışma amacına ulaşmış olacaktır.